

„Maniau, kad išvykstu dviem savaitėms“: karo nulemtų krizių įveikimo strategijos migrančių iš Ukrainos Lietuvoje pasakojimuose

KRISTINA ŠLIAVAITĖ

Vilniaus universiteto Azijos ir transkultūrinių studijų institutas, Universiteto g. 5, 01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas kristina.sliavaite@fsf.vu.lt

Straipsnyje analizuojami interviu, atlikti su priverstinę migraciją dėl Rusijos pradėto karo Ukrainoje patyrusiomis migrantėmis iš Ukrainos, kurios atvyko į Lietuvą po 2022 m. vasario 24 d. Gilinamasi į pasakojimus apie karo bei priverstinės migracijos patirtis bei aiškinamasi, kokios situacijos įvardijamos kaip kritinės individualiame, šeimos bei bendruomenės lygmenyse, taip pat – kokios strategijos pasitelkiamos mirtoms krizėms įveikti.

Raktažodžiai: priverstinė migracija, migrantės moterys iš Ukrainos, veiklumas, tautinė tapatybė, krizės, Rusijos karas prieš Ukrainą

IVADAS

2022 m. vasario 24 d. Rusijos Federacijai įsiveržus į Ukrainą, prasidėjo didžiulė migracija iš Ukrainos į Europos Sąjungos šalis, taip pat ir į Lietuvą (Mikheieva, Sereda, Kuzemska 2023). Per laikotarpį nuo karo pradžios iki 2024 m. pabaigos į Lietuvą atvyko daugiau kaip 90 tūkst. ukrainiečių, tad migrantai iš Ukrainos vertinami kaip gausiausia atvykusiųjų bendruomenė (Oficialiosios statistikos portalas, MIGRIS 2024). Ukrainos piliečiai, atvykę į Lietuvą, įgijo teisę laikinai gyventi šalyje, taip pat dirbti, mokytis, naudotis valstybės, savivaldybių ir pilietinės visuomenės suteikiama parama (LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija 2024). Didžioji dalis atvykusiųjų – moterys su vaikais, kurių dauguma turi aukštąjį išsilavinimą (Lietuvos užimtumo tarnyba cit. iš Tkachuk, Kostrykina, Janeliūnas 2023: 2, t. p. žr. Oficialiosios statistikos portalas, MIGRIS 2024). Mokslininkai skirtinguose karo (-ų) paliestuose pasaulio regionuose analizuoja tokias demografines karo pasekmes kaip priverstinės emigracijos srautai, išaugęs našlaičių ir suirusių šeimų skaičius (Mazzarino, Inhorn, Lutz 2019: 9), iššūkius, kylančius karo pabėgėlių įtraukčiai į priimančią visuomenę (Monsutti 2016), trauminę patirtis (Jackson 2013).

Šiame straipsnyje¹ analizuojami dėl Rusijos pradėto karo Ukrainoje priverstinę migraciją patiriančių ukrainiečių Lietuvoje pasakojimai apie karo ir migracijos patirtis, susitelkiant į įvardytas krizes ir išryškėjusius būdus šioms krizėms įveikti. Teigsiu, jog krizės yra patiriamos individualiame, šeimos ir platesnės bendruomenės lygmenyse. Tyrimo dalyvės minėjo tokias karo nulemtas krizes: nesaugumas, pažeidžiamumas ir rizika savo ar šeimos narių gyvybei; sutrūkinėję šeimos ir giminystės saitai; ukrainiečių bendruomenių fragmentacija okupuotose teritorijose, taip pat – socialinės kultūrinės aplinkos tėvynėje ilgesys ir kt. Atsiskleidusios krizių įveikimo strategijos – sprendimas išvykti, įvairiais būdais palaikomi ryšiai su likusiais šeimos nariais Ukrainoje, sprendžiant emocinius bei socialinius ir ekonominius iššūkius, bei ukrainietiškos tapatybės puoselėjimas ir palaikymas esant priverstinėje migracijoje. Tyrimo dalyvės, priverstinės migrantės iš Ukrainos, konstruoja save kaip aktyvias veikėjas karo ir jo sukeltų socialinių pasekmių kontekste (plg. Lubkemann 2008).

Rusijai pradėjus karštąjį karo etapą Ukrainoje 2022 m. vasario 24 d. Europos Sąjungos ir kitoms šalims priimant didelio masto migrantų iš Ukrainos srautus, mokslinėje literatūroje įvairiais pjūviais analizuojami migracijos procesai, karo patirtys, sąveika su priimančiomis visuomenėmis (Tkachuk, Kostrykina, Janeliūnas 2023; Mikheieva, Sereda, Kuzemska 2023; kt.). Mokslininkai analizuoja migrantų (-čių) iš Ukrainos priverstinės migracijos patirtis ir atskleidžia socialinio kapitalo bei socialinių tinklų, religinių praktikų svarbą prisitaikant prie kintančios situacijos ir iššūkių (žr. pvz., Oviedo ir kt. 2022; Pierobon 2024; Kuzmuk 2024). Kitas svarbus analizės pjūvis – priimančios visuomenės narių požiūris į karo nulemtą migraciją bei teikiama pagalba (Horstman ir kt. 2024; Tofan, Hrituleac, Măgurianu 2024; Rataj, Berzovska 2023; Gawel ir kt. 2024; kt.). Mokslininkai analizuoja etninės / tautinės tapatybės svarbą kariniuose veiksmuose, tiek pabrėždami tautinės tapatybės svarbą ukrainiečių moterims įsitraukiant į karinius veiksmus (Lapėnaitė 2021), tiek kai kuriais atvejais ieškodami kitų nei kad tautinė / etninė tapatybė paaiškinimų tarpgrupinėms įtampoms (žr. Frykman 2012 apie Jugoslaviją). Daugelis šio straipsnio autorės atliktų interviu metu išryškėjusių krizių ir išgyvenimo / prisitaikymo strategijų koreliuoja su migrantų iš Ukrainos pasakojimais, užrašytais kitose šalyse, ir patvirtina mokslinių tyrimų išvalgas apie socialinių ryšių, bendrystės kūrimo svarbą sprendžiant krizes (žr. Oviedo ir kt. 2022; Pierobon 2024; Kuzmuk 2024), bei tautinės tapatybės svarbą permažstant karo patirtis (plg. Lapėnaitė 2021). Karo analizė, siekiant suprasti prievartos ir konfliktų paliestų žmonių išgyvenimus bei patirtis, leidžia mums įvertinti šios tragedijos pasekmes žmogui, šeimoms ir bendruomenėms, ugdyti empatiją ir supratimą, taip pat prisideda prie akademinio karo ir jo socialinių pasekmių pažinimo.

TEORINĖS PRIEIGOS

Karas kaip krizė

Antropologai ir sociologai karo zonose susitelkia į žmonių kasdienybę (t. p. žr. Lapėnaitė 2022). Samis Hermezas knygoje apie karą Libane akcentuoja, kad jo tikslas yra tirti „kasdienį gyvenimą prievartos ir konfliktų kontekste bei išsiaiškinti, kaip įvykiai ir įprasti dalykai gali būti konceptualizuojami nesusitelkiant tik į konflikto protrūkį, sustabdymą ir įsikišimą“ (Hermez 2017: 11). Karą ir karinius konfliktus S. Hermezas (2017: 11) apibūdina kaip valstybės lygiu

¹ Tyrimas vykdytas ir straipsnis parengtas įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos (LMT LT) finansuojamą Mokslininkų grupių projektą „Migrantų iš trečiųjų šalių Lietuvoje etnis, nacionalinis, transnacionalinis identitetai ir geopolitinės nuostatos karo Ukrainoje kontekste“ (S-MIP-23-39).

vykdomą politinę prievartą (angl. *political violence*). Mokslininkas pabrėžia būtinybę suprasti žmonių, patiriančių karo veiksmus, perspektyvas, kadangi „žmonės skirtingai jaučia, patiria ir mato save tam tikro prievartinio įvykio kontekste“ (Hermez 2017: 16). Karo patirtys konceptualizuojamos kaip „ypatingas kentėjimas“ (angl. *extreme suffering*) ir siejamas su ypatingomis kančiomis, pavyzdžiui, kančiomis karo metu augusių, tėvų netekusių ir prievartos ar kankinimų liudininkais buvusių vaikų (Bradby, Hundt 2010: 1). Karas gali būti matomas kaip krizė (angl. *crisis*), kai „griūna normatyvinė tvarka“ (Beck, Knecht 2016: 56), t. y. keičiasi įprastas tam tikromis normomis pagrįstas socialinis sambūvis. Šiame straipsnyje terminas krizė vartojamas karo sukeltoms situacijoms ar patirtims skirtingose srityse apibūdinti.

Priverstinė migracija ir pabėgėliai kaip aktyvūs veikėjai

Viena karo pasekmių – priverstinė migracija (angl. *displacement*). Pagalbos teikimas pabėgėliams gali būti matomas kaip atskira socialinė kultūrinė sritis (Malkki 2015). Atkreipiamas dėmesys, kad teikiant pagalbą pabėgėliai dažnai nuasmeninami, matomi kaip viena homogeniška kategorija (Malkki 1996: 378). Liisaõs Malkki teigimu, tikimasi, kad pabėgėliai elgsis, atrodys, kalbės, atitinkdami įsivaizduojamą ir primetamą pabėgėlio (-ės) kaip aukos įvaizdį (Malkki 1996: 384). Pabėgėlių matymas kaip vienos homogeniškos socialinės grupės, jų nuasmeninimas, socialinės kultūrinės įvairovės neigimas įvardijama kaip iššūkis, trukdantis sklandžiai sąveikai su priimančia visuomene (Ramsey 2020: 385). Stephenas C. Lubkemannas sutinka su L. Malkki įžvalgomis ir teigia, jog karo pabėgėliai turi būti matomi kaip aktyvūs veikėjai, kurių pasirinkimai ir veiksmai yra lemiami socialinių kultūrinių šaknų (Lubkemann 2008: 3).

Veiklumas ir prisitaikymo strategijos

Veiklumo (angl. *agency*) terminas nėra paprastai apibrėžiamas (Frank 2006). Katherine Frank (2006: 298) akcentuoja, kad veiklumą mes turime matyti kaip nulemtą tam tikrų istorinių, socialinių, kultūrinių sąlygų. Ne mažiau svarbu tai, kaip lyties tapatybė veikia mūsų pasirinkimus ir veiksmus (Goddard 2000: 2; O'Reilly 2018: 2). Šiame straipsnyje pasitelkiamas gana plačiai vartojamas termino apibrėžimas, kuris siejamas su gebėjimu konkrečioje situacijoje priimti sprendimus ir veikti (Goddard 2000: 2, Messer-Davidow 1995: 25). Veiklumas atsiskleidžia per pasirenkamas išgyvenimo ar prisitaikymo strategijas kritinėse situacijose. Terminas „strategijos“ yra plačiai naudojamas tekstuose, analizuojančiuose karo migrantų būdus išgyventi (pvz., Oviedo ir kt. 2022). Šiame tekste kaip strategijos suprantami interviu metu įvardyti veiksmai ar veiksmai / veiksmų seka vykdomi vieną kartą ar nuolatos tam tikrai krizei ar probleminei situacijai spręsti.

METODOLOGIJA

Straipsnyje analizuojami 19 giluminių gyvenimo istorijos pobūdžio interviu su moterimis iš Ukrainos, kurios atvyko į Lietuvą 2022–2023 metais dėl Rusijos pradėto karo Ukrainoje. Pagal amžiaus grupes septynios tyrimo dalyvės priklauso 18–35 metų amžiaus grupei, septynios priklauso 36–50 metų amžiaus grupei ir penkios – vyresnės nei 50 metų amžiaus. Tyrimas vykdytas Vilniuje ir Kaune 2023 m. rugsėjį – 2024 m. birželį. Daugiau nei pusė tyrimo dalyvių pasakoja apie patirtis Rytų ir Pietryčių Ukrainoje (Luhansko, Donecko sritys). Keletas tyrimo dalyvių atvyko iš Kyjivo srities, Pietų Ukrainos ir Centrinės Ukrainos. Kalbant apie išsilavinimą, daugelis moterų migrančių, dalyvavusių tyrime, yra įgijusios aukštąjį arba aukštesnįjį

išsilavinimą, Ukrainoje aktyviai siekė profesinės karjeros. Interviu buvo išrašyti pažodžiui, duomenys koduoti keliais ratais. Iš pradžių buvo atliekamas aprašomasis kodavimas identifikuojant / žymint išryškėjusias pasakojimo vietas, vėliau kodai grupuojami į didesnes grupes, išskiriamos temos. Tyrimo dalyvių pasakojimuose kartojasi panašios temos, todėl turima imtis kokybiniame tyrime vertinama kaip tinkama, t. y. pasiekusi duomenų prisodrinimą.

Interviu galima apibūdinti kaip trauminius interviu (BenEzer 2002: 34–35), nes kiekvieno interviu metu kalbėdamas apie karo patirtis tyrimo dalyvės liudijo apie patirtas traumas. Interviu vyko rusų kalba, vieno interviu trukmė svyravo nuo vienos iki trijų valandų. Interviu atlikti gavus žodinį arba rašytinį tyrimo dalyvės sutikimą, dauguma interviu klausimų buvo atviri, leidžiantys tyrimo dalyvei nuspręsti, kaip detalai pasakoti savo patirtis. Interviu pabaigoje dauguma dalyvių teigė, jog pasidalijimas šiomis patirtimis leido pajusti tam tikrą psichologinį palengvėjimą. Straipsnyje interviu citatos pateikiamos neatskleidžiant tyrimo dalyvių tapatybių ir išsaugant anonimiškumą. Didžioji dalis tyrimo dalyvių pasakojo apie karo ir migracijos patirtis po 2022 m. vasario 24 d. Rusijos įsiveržimo į Ukrainą, tačiau ne viename interviu prisimenami ir įvykiai nuo 2014 metų.

NESAUGUMO IR PAŽEIDŽIAMUMO PATIRTYS BEI SPRENDIMAS IŠVYKTI

Krizės individo lygmenyje – emocinės traumos, nesaugumo patirtys, išgyventos rizikos dėl savo ir artimųjų saugumo ir gyvybės – buvo papasakojamos ir iš naujo išgyvenamos interviu metu. Dažniausiai tai buvo ta interviu dalis, kada tyrimo dalyvė pasakodavo nepertraukiamai, norėdama pasidalyti patirtimis, demonstruodama nuotraukas telefone iš priverstinės migracijos kelionės. Šį pasakojimą visada lydėjo emocijos (ašaros, susigraudinimas, kai kuriais atvejais – poreikis trumpam išeiti iš patalpos nusiraminti). Sprendimas išvykti iš karo zonos interviu metu pagrindžiamas nesaugumo ir rizikų patirtimis ir matytinas kaip esminė strategija šiai krizei įveikti. Tačiau ir pats istorijos papasakojimas gali būti matomas kaip vienas būdų emocinei krizei palengvinti, susigrąžinti veiklumą perkuriant ir įsisąmoninant įvykius bei gebant juos papasakoti kitiems (Jackson 2013; Skultans 1998).

Interviu metu karo pradžios momentas matomas kaip skiriantis tyrimo dalyvių gyvenimus į laikotarpį iki karo ir jam prasidėjus. Dalis tyrimo dalyvių – kilusių iš rytinių Ukrainos teritorijų (Luhansko, Donecko rajonų) – šį lūžį siejo su 2014 m. Krymo bei dalies Rytų Ukrainos teritorijų okupacija, kitos – su Rusijos įsiveržimu į Ukrainą 2022 m. vasario 24 d. Gyvenimas iki karo konstruojamas kaip toks, kai nieko netrūko, individualiuose gyvenimuose ir platesnėje bendruomenėje buvęs stabilumas ir gerovės augimas: „Gyvenome gerai, vyras dirbo. Gimė vaikelis <...> vaikų darželis, mokykla. Viskas kaip paprastai“ (Nr. 1²). Absoliuti dauguma tyrimo dalyvių karo pradžią apibūdina kaip netikėtumą: net jei apie karo galimybę buvo viešai kalbama, tačiau prisimenama, kad netikėta, jog karas iš tiesų gali prasidėti. Karo pradžia prisimenama detalai, tyrimo dalyvės galėjo papasakoti apie kiekvieną momentą tos dienos, kada prasidėjo karas: kur buvo, ką veikė, kaip jautėsi.

Karo patirtys siejamos su pažeidžiamumu, patirta arba galima patirti prievarta. Tyrimo dalyvės pasakoja apie save kaip apie aktyviai priimančias sprendimą išvykti: „Kitą dieną aš sėdėjau ir vis sirenos, sirenos, aš tiesiog pavargau ir nežinojau, ką man daryti su tomis sirenomis. Tada aš radau, kad yra evakuaciniai traukiniai iš skirtingų miestų, buvo galimybė išvykti“ (Nr. 1). Kai kuriais atvejais sprendimas išvykti priimamas tiesiogiai susidūrus su prievarta: tyrimo dalyvė pasakoja, kaip kasdienėje situacijoje okupuotoje teritorijoje ją ir jos

² Nuoroda į interviu numerį (interviu sąrašas pateikiamas lentelėje straipsnio pabaigoje).

vyrą sustabdė neblaivi Rusijos kariškių grupelė, šioje situacijoje ji ir jos vyras buvo pažeidžiami ir neturėjo galimybės pasipriešinti, po šio įvykio buvo priimtas sprendimas išvykti (Nr. 14). Dažnu atveju išvykimas grindžiamas poreikiu apsaugoti ar išgelbėti kitus šeimos narius – vyresniąją kartą (tėvus, senelius) arba jaunesniąją kartą (vaikus, anūkus).

Viename interviu karo pradžia siejama su psichologiniu sąstingiu, neaktyvumu, kuris įveikiamas pasitelkiant šeimos atsiminimus: „Ir kažkodėl prisiminiau savo močiutę, kuri okupacijoje (*aut. pastaba* – per Antrąjį pasaulinį karą) gyveno metus ar dvejus ir turėjo du mažus vaikus. O aš čia sėdžiu, aš neturiu mažų vaikų. Reikia kažką daryti. Ir aš suėmiau save į rankas“ (Nr. 15). Karo patirtys siejamos su išlikusiomis psichologinėmis traumomis: nerimu, miego sutrikimais.

„KADA AŠ ESU TEN (UKRAINOJE), MAN RAMIAU, NES AŠ ŽINAU KAS VYKSTA“: ŠEIMOS IR GIMINYSTĖS RYŠIŲ KAITA KARO METU

Šeimos formos, šeimos narių atsakomybių ir ryšių kaita buvo viena svarbiausių temų, išryškėjusių interviu metu. Šeima matoma kaip priverstinai ir be parengiamojo laikotarpio tapusi transnacionaline (Vertovec 2009), t. y. šeimos nariai, priverstinai gyvenantys atskirai, skirtingose valstybėse. Tyrimo dalyvės pasakojo apie šeimai kylančias socialines, ekonomines ir psichologines / emocines krizes. Pagrindinės prisitaikymo prie pakitusios šeimos formos strategijos – tiek virtualiai, tiek tiesioginiais reguliariais kontaktais – palaikomi ryšiai siekiant spręsti minėtas krizes.

Interviu atskleidžia, jog tyrimo dalyvės save mato kaip atsakingas už jaunosios ir (ar) vyriausios kartos šeimos narių sveikatą ir gerovę, drauge karo kontekste visiškai prisiimdamos atsakomybės už labiau pažeidžiamus šeimos narius vaidmenį. Išvykusios skirtingo amžiaus moterys tampa atsakingos ir priima sprendimus – dažnu atveju pasitardamos su Ukrainoje likusiais šeimos nariais – dėl išvykusiųjų šeimos narių kasdienių iššūkių švietimo, sveikatos, gyvenamosios vietos, ateities planų ir kitais klausimais (plg. Gawel ir kt. 2024). Tyrimo dalyvės, atvykusios į Lietuvą vienos su vaikais arba anūkais, kaip pagrindinį argumentą išvykti iš Ukrainos minėjo jaunosios kartos gerovę. Tyrimo dalyvė (Nr. 3) atvyko į Lietuvą su dviem vaikais iš Kyjivo srities, kuri pirmaisiais Rusijos įsiveržimo mėnesiais buvo okupuota Rusijos Federacijos. Tyrimo dalyvės teigimu, pagrindinis išvykimo tikslas buvo išgelbėti vaikus ir užtikrinti jų gerovę: „Mes išvykome visų pirma dėl vaikų ramybės <...> Mes su vyru priėmėme tokį sprendimą, kad aš čia, o jis Ukrainoje“ (Nr. 3).

Pagyvenusių tėvų ir suaugusių vaikų gyvenimas skirtingose šalyse irgi įvardijamas kaip karo nulemta šeiminei krizei. Tyrimo dalyvės (Nr. 1, 5, 8, 11) pasakoja apie Ukrainoje likusius tėvus, kurie dėl savo amžiaus negali išvykti iš Ukrainos arba nenori palikti Ukrainos ir ten susikurtos gerovės. Tyrimo dalyvė pasakoja apie karo metu išsibarsčiusią šeimą: „Vyrų, jaunesnių nei šešiasdešimt penkeri metai, neišleidžia ir jis (tėvas) negali išvykti. O mama be jo niekur nevyks.“ (Nr. 1). Karas ne tik pakeitė šeimos formą / sudėtį, komunikacijos būdus, tačiau taip pat padarė neįmanomu tam tikrų įvykių ar šeimai svarbių momentų simbolinį paminėjimą. Tyrimo dalyvė pasakoja apie savo ilgametį siekį mokyklą pabaigti aukščiausiais pasiekimais ir kartu su šeima bei artimaisiais paminėti šį įvykį. Tačiau dėl karo ji su nepilna šeima (be tėvo) paliko Ukrainą, o medalio teikimo ceremonijoje jai atstovavo Ukrainoje likęs tėvas: „Aš čia (Lietuvoje) mokyklos baigimo ceremonijoje raudojau, nes aš kelerius metus įsivaizdavau, kaip dalyvausiu savo mokyklos (Ukrainoje) baigimo ceremonijoje, kaip man teiks medalį <...> O išėjo taip, kad man tik atsiuntė vaizdo įrašą“ (Nr. 9).

Kasdieniai ryšiai su likusiais Ukrainoje palaikomi įvairiomis formomis – internetu, telefono programėlėmis, skambučiais (plg. Ahlin 2023; Baldassar, Merla (eds.) 2014 a, 2014 b; Fayomi, Mamaiev, Olanrewaju 2023 etc.), taip sukuriant „transnacionalines besirūpinančiųjų bendruomenes“ (*transnational care collectives*) (Ahlin 2023: 19). Tanjos Ahlin teigimu, tokiose bendruomenėse per nuotolį gyvenantys šeimos nariai reguliariai bendrauja skambučiais ar kitomis nuotolinėmis susisiekimo priemonėmis, siekdami dalyvauti artimųjų kasdienybėje (Ahlin 2023: 78). Karo migrantų atveju ši komunikacija apibūdintina kaip rūpestis, tačiau sykiu tai yra transnacionalinė karo paliestų žmonių bendruomenė, kuri virtualiai realiu laiku išgyvena karo siaubą. Tyrimo dalyvė demonstruoja man savo telefone programėlę, garsu perspėjančią apie antskrydį vietovėje, kurioje gyvena Ukrainoje likę jos tėvai. Tyrimo dalyvė pasakoja, kad ji naktį pabunda dėl sirenos telefone ir kiekvieną kartą išgyvena emocinį siaubą ir jaudulį dėl artimųjų gerovės. Tačiau nuotolinės bendravimo priemonės leidžia nuolat žinoti apie artimųjų situaciją Ukrainoje: „Mama man rašo kas valandą, kad viskas gerai“ (Nr. 11).

Ryšiai su likusiais Ukrainoje palaikomi ir gyvai: esant galimybei vykstama aplankyti iš Lietuvos į Ukrainą. Interviu metu atsiskleidžia ir abipusė ekonominė parama: siuntiniai perduodami artimiesiems į Ukrainą per pažįstamus ukrainiečius, tyrimo dalyvės mini vyrų teikiamą piniginę paramą Lietuvoje gyvenantiems šeimos nariams (žmonoms, vaikams). Kita vertus, dalis tyrimo dalyvių įvardija, kad išsiskyrimas gali lemti ir šeimos ryšių susilpnėjimą ar net subyrėjimą.

„AŠ TAIP ILGIUOSI UKRAINOS“: BENDRUOMENĖS FRAGMENTACIJA IR KONSOLIDACIJA

Bendruomenių fragmentacija okupuotose Ukrainos teritorijose bei priverstinė migracija ir gyvenimas ne Ukrainoje interviu metu minimos kaip krizės, palietusios platesnes socialines grupes. Gyvenimas emigracijoje ne savo socialinėje kultūrinėje aplinkoje siejamas ir su emocinėmis krizėmis, nuolatiniumi ilgesiu. Šios krizės susijusios su tautinio identiteto bei lojalumo Ukrainos valstybei klausimais, tad ir pasirenkamos pritaikymo strategijos siejamos su tautinio identiteto puoselėjimu.

Interviu su tyrimo dalyvėmis, kurios atvyko iš Rusijos Federacijos okupuotų Donecko ir Luhansko teritorijų, pasikartoja pasakojimai apie bendruomenių fragmentaciją ir susipriešinimą. Šiose situacijose tyrimo dalyvės kalbėjo apie pasitikėjimo (angl. *trust*) bendruomenės nariais klausimus ir šis pasitikėjimas buvo grindžiamas lojalumu Ukrainai. Tyrimo dalyvė iš Pietryčių Ukrainos (Nr. 7) prisimena: „Stengėmės, kad mūsų žmonės nematytų. Niekur negali nieko neapgalvoto pasakyti. Kiek pažįstamų tapo kolaborantais!“ Tyrimo dalyvė iš okupantų sulaukė pasiūlymo toliau tęsti profesinę karjerą, tačiau jau atstovaujant Rusijos Federacijos institucijoms. Ji gavo leidimą pagalvoti savaitę ir per tą laiką pabėgo su vaikais į Ukrainos kontroliuojamą teritoriją. Savo pasirinkimą tyrimo dalyvė grindžia lojalumu Ukrainai ir ukrainietiška tapatybe. Tyrimo dalyvė Kaune (Nr. 15), kuri pabėgo iš Rytų Ukrainos okupuotų teritorijų, prisimena marginalumo ir izoliacijos jauseną, kurią lėmė jos požiūris į Rusijos Federaciją, karą ir saistymąsi su Ukraina: „Aš turėjau tokį jausmą, kad aš išvis viena tokia“. Tyrimo dalyvė savo pasirinkimą išvykti į Ukrainos teritoriją sieja su pilietine tapatybe: „Jūs negalite kažkokiomis sąmoningomis pastangomis pakeisti savo tapatybės. Jūs negalite vieną rytą pabusti ir nutarti, nieko su tuo negalite padaryti. <...> Tu tiesiog jauti, kad tu už kažką. Ir nieko negali su tuo padaryti. Tu gali arba išvykti, arba apsimesti.“

Tautinės tapatybės išlaikymas ir sklaida tampa svarbi ir esant priverstinėje emigracijoje. Tautinė tapatybė reikšminga skirtingose veiklose, kuriose dalyvauja tyrimo dalyvės: švietime,

pilietinėse veiklose, savitarpio pagalbos grupėse socialiniuose tinkluose. Lietuvoje vaikai iš Ukrainos turi galimybę ne tik mokytis bendrojo ugdymo mokyklose lietuvių ar rusų kalbomis, tačiau nuo karo pradžios Lietuvoje didžiuosiuose miestuose veikia kelios pačių ukrainiečių įkurtos mokyklos ukrainiečių kalba: „Tai tarsi gabalėlis Ukrainos. <...> Mane supa ukrainiečiai, ukrainiečiai vaikai, kalbama ukrainietiškai.“ (Nr. 5). Ukrainiečių bendruomenės jungia ir ukrainiečių kultūrą reprezentuoja pačių ukrainiečių su priimančios visuomenės parama įkurti kultūriniai centrai bei socialinės iniciatyvos. Ukrainiečiai yra savanoriai Lietuvos pilietinių ir humanitarinių organizacijų veiklose, orientuotose į pagalbą ukrainiečiams. Emigracijoje kuriama „įsivaizduojama bendruomenė“ (Anderson 2016), jungiama ukrainiečių kalbos, lojalumo Ukrainos valstybei.

IŠVADOS

Interviu atskleidžia, kad karas siejamas su daugybinėmis krizėmis individualiame, šeimos bei platesnės bendruomenės lygmenyse. Straipsnyje nesiekama pateikti baigtinio karo nulemtų krizių sąrašo, tačiau atskleidžiama, kaip tyrimo dalyvės konstruoja save ir savo pasirinkimus bei veiksmus, pasakodamos apie karo ir migracijos patirtis. Karas nulemia emocines, psichologines krizes individo lygmenyje, kurios atsiskleidžia tiek interviu metu iš naujo išgyvenant patirtas emocijas, tiek pačioms tyrimo dalyvėms refleksyviai įvardijant patirtis kaip traumas. Tačiau pats istorijos apie karo patirtis pasidalijimas mokslininkų interpretuojamas kaip atskleidžiantis aktyvų santykį su patirtimis bei veiklumą, kadangi interviu metu pasakotoja yra aktyviame santykiyje su savimi, praeitimi ir dabartimi (Jackson 2013; Skultans 1998).

Priverstinai transnacionalinėms (Vertovec 2009) tapusioms šeimoms kyla socialinės, ekonominės ir psichologinės / emocinės krizės. Socialinės ir emocinės krizės susijusios su tuo, jog net artimiausių šeimos narių tiesioginiai kontaktai tampa negalimi ar riboti, išvykusieji nerimauja dėl likusiųjų saugumo, taip pat tampa atsakingi už pažeidžiamų išvykusių šeimos narių ekonominę, socialinę gerovę. Šeimos šiuos iššūkius sprendžia kurdamos nuotolinius ryšius, perkeldamos kasdienį bendravimą į virtualią erdvę ar retais vizitais į Ukrainą. Lietuvoje migrantai iš Ukrainos kuria „transnacionalines besirūpinančiųjų bendruomenes“ (Ahlin 2023), kurioms priklausantys žmonės fiziškai yra skiriami didelės teritorijos ir karo veiksmų, tačiau dėl elektroninių komunikacijos priemonių gali dalyvauti artimųjų kasdienybėje. Ekonominiai iššūkiai šeimoms gyvenant atskirai sprendžiami siuntomis į Ukrainą ten likusiems šeimos nariams bei pinigine parama išvykusioms šeimoms iš Ukrainoje likusių vyrų.

Bendruomenių fragmentacija okupuotose Ukrainos teritorijose bei priverstinė migracija ir gyvenimas ne Ukrainoje interviu metu minimos kaip krizės, palietusios platesnes socialines grupes. Šios krizės matytinos kaip visų pirma susijusios su tautinio identiteto klausimais. Gyvenimas emigracijoje ne savo socialinėje kultūrinėje aplinkoje siejamas ir su emocinėmis krizėmis, ir pažįstamo socialinio kultūrinio konteksto ilgesiu. Minėtų krizių įveikimo strategijos dažniausiai susijusios su dalyvavimu platesnių bendruomenių veiklose ir pilietinėse iniciatyvose, skirtose ukrainiečių tautinei tapatybei puoselėti ir socialinėms iniciatyvoms, orientuotoms į pagalbą Ukrainai. Tautinė tapatybė tampa svarbiu resursu formuojant bendruomenę, dalijantis informacija ar ištekliais priimančioje šalyje, taip pat kuriant socialinę erdvę emocinei pagalbai gauti.

Interviu sąrašas

Interviu numeris	Amžius	Išsilavinimas	Interviu vieta	Interviu atlikimo data
1	30	aukštesnysis	Vilnius	2023 09 14
2	24	aukštasis	Vilnius	2023 09 19
3	35	aukštasis	Vilnius	2023 09 25
4	<50	aukštasis	Vilnius	2023 10 10
5	40	aukštasis	Vilnius	2023 10 17
6	<40	aukštasis	Vilnius	2023 10 31
7	<60	aukštasis	Vilnius	2023 11 14
8	<20	aukštasis	Vilnius	2023 12 08
9	18	vidurinis	Vilnius	2023 12 14
10	30	aukštasis	Vilnius	2024 02 05
11	40	aukštasis	Vilnius	2024 02 06
12	40	aukštasis	Vilnius	2024 02 22
13	<40	aukštasis	Vilnius	2024 03 21
14	<20	aukštasis	Kaunas	2024 04 23
15	58	aukštasis	Kaunas	2024 05 02
16	40	profesinis	Kaunas	2024 05 15
17	40	aukštesnysis	Kaunas	2024 05 15
18	<50	aukštasis	Kaunas	2024 06 12
19	<60	aukštasis	Kaunas	2024 06 12

Gauta 2024 09 05

Priimta 2024 11 29

Literatūra

- Ahlin, T. 2023. *Calling Family: Digital Technologies and the Making of Transnational Care Collectives*. New Brunswick, Camden, Newark, New Jersey, London, Oxford: Rutgers University Press.
- Anderson, B. 2016. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso Books.
- Baldassar, L.; Merla, L. (eds.). 2014 a. *Transnational Families, Migration and the Circulation of Care: Understanding Mobility and Absence in Family Life*. London and New York: Routledge.
- Baldassar, L.; Merla, L. 2014 b. 'Locating Transnational Care Circulation in Migration and Family Studies', in *Transnational Families, Migration and the Circulation of Care: Understanding Mobility and Absence in Family Life*, eds. L. Baldassar and L. Merla. London and New York: Routledge, 25–58.
- Beck, S.; Knecht, M. 2016. 'Crisis in Social Anthropology: Rethinking a Missing Concept', in *The Handbook of International Crisis Communication Research*, eds. A. Schwarz, M. W. Seeger and C. Auer. Wiley Blackwell, 56–65.
- BenEzer, G. 2002. 'Trauma Signals in Life Stories', in *Trauma and Life Stories: International Perspectives*, eds. K. L. Rogers, S. Leydestorff and G. Dawson. Routledge, 29–44.
- Bradby, H. H.; Hundt, L. G. 2010. 'Introduction', in *Global Perspectives on War, Gender and Health: The Sociology and Anthropology of Suffering*, eds. H. H. Bradby and L. G. Hundt. Ashgate, 1–17.
- Fayomi, J. O.; Mamaiev, D.; Olanrewaju, A. A. 2023. 'Digital Transformation and Ease of Migration Process (A Case Study of Lithuania)', *Psychological Research (in the Balkans)* 26(2): 145–160. DOI: 10.7546/PsyRB.2023.26.02.06
- Frank, K. 2006. 'Agency', *Anthropological Theory* 6(3): 281–302. DOI: 10.1177/1463499606066889

10. Frykman, M. P. 2012. 'An Anthropology of War and Recovery: Lived Experiences', in *A Companion in the Anthropology of Europe*, eds. U. Kockel, M. N. Craith and J. Frykman. Blackwell Publishing Ltd., 253–274.
11. Gaweł, A.; Mroczek-Dąbrowska, K.; Marcinkowski, B.; Kania, A. 2024. 'The Local Solidarity Network in the Reception of Female Ukrainian Refugees' Influx of 2022', *Journal of Immigrant and Refugee Studies*. DOI: 10.1080/15562948.2024.2403074
12. Goddard, V. A. (ed.) 2000. *Gender, Agency and Change: Anthropological Perspectives*. London and New York: Routledge.
13. Hermez, S. 2017. *War is Coming. Between Past and Future Violence in Lebanon*. PENN. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
14. Horstman, H. K.; Bohanek, J.; Łapińska, E.; Watson, O.; Cierpka, A.; Małek, K. 2024. "Living the Stories of Your Great-grandmother": Making Sense of Russia's War in Ukraine Through Polish Intergenerational Family Storytelling', *Communication Monographs*. DOI: 10.1080/03637751.2024.2349570
15. Jackson, M. 2013. *The Politics of Storytelling: Violence, Transgression, and Intersubjectivity*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, University of Copenhagen.
16. Kuzmuk, O. 2024. 'Ukrainian Refugee Women's Experiences in Poland in the First Months of Russian Invasion: A Qualitative Account', *European Societies* 26(2): 501–521. DOI: 10.1080/14616696.2024.2351595
17. Lapėnaitė, M. 2022. „Antropologinė karo analizė: mikrolygmens perspektyva etnografijoje“, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 22(31): 131–147. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.33918/25386522-2231008>
18. Lapėnaitė, M. 2021. 'Motives for Women's Participation in Military Conflicts: The Ukrainian Case', *Politologija* 3(103): 75–108. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/Polit.2021.103.3>
19. LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. 2024. „Parama Ukrainos karo pabėgėliams pagal asmens statusą“. Prieiga per internetą: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/lietuva-ukrainai/socialine-parama-ukrainieciams/parama-ukrainos-karo-pabegeliams-pagal-asmens-statusa/>
20. Lubkemann, S. C. 2008. *Culture in Chaos. An Anthropology of the Social Condition in War*. Chicago and London: Chicago University Press.
21. Malkki, H. L. 1996. 'Speechless Emissaries: Refugees, Humanitarianism, and Dehistoricization', *Cultural Anthropology* 11(3): 377–404.
22. Malkki, H. L. 2015. *The Need to Help: The Domestic Arts of International Humanitarianism*. Durham and London: Duke University Press.
23. Mazzarino, A.; Inhorn, M. C.; Lutz, C. 2019. 'Introduction: The Health Consequences of War', in *War and Health: The Medical Consequences of Wars in Iraq and Afghanistan*, eds. C. Lutz and A. Mazzarino. New York: New York University Press, 1–40.
24. Messer-Davidow, E. 1995. 'Acting Otherwise', in *Provoking Agents. Gender and Agency in Theory and Practice*, ed. J. K. Gardiner. University of Illinois Press, 23–51.
25. Mikheieva, O.; Sereda, V.; Kuzemska, L. 2023. 'Forced Displacement of Ukrainians During the War: Patterns of Internal and External Migration (2014–2022)', in *Russia's Imperial Endeavor and its Geopolitical Consequences: The Russia-Ukraine War*, Vol. 2, eds. B. Madlovics and B. Magyar. Central European University Press, 199–228.
26. Monsutti, A. 2016. *War and Migration. Social Networks and Economic Strategies of the Hazaras of Afghanistan*. London and New York: Routledge.
27. Oficialiosios statistikos portalas, MIGRIS. 2024. „Karo pabėgėliai iš Ukrainos“. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/ukraine-dashboards> (žiūrėta 2024-10-27)
28. O'Reilly, M. 2018. *Gendered Agency in War and Peace. Gender Justice and Women's Activism in Post-Conflict Bosnia-Herzegovina*. Palgrave Macmillan.
29. Oviedo, L.; Seryczyńska, B.; Torralba, J.; Roszak, P.; Angel, J. D.; Vyshynska, O.; Muzychuk, I.; Churpita, S. 2022. 'Coping and Resilience Strategies Among Ukraine War Refugees', *International Journal of Environmental Research and Public Health* 19: 13094. DOI: 10.3390/ijerph192013094
30. Pierobon, C. 2024. 'Crafting Individual Resilience Through Social Capital in Times of Conflict: A Qualitative Study on Ukrainian Refugees in Germany', *Journal of Immigrant & Refugee Studies*. DOI: 10.1080/15562948.2024.2403069
31. Ramsey, G. 2020. 'Time and the Other in Crisis: How Anthropology Makes its Displaced Object', *Anthropological Theory* 20(4): 385–413.

32. Rataj, M.; Berezovska, I. 2023. 'Addressing Challenges with Ukrainian Refugees Through Sustainable Integration: Response of the Educational Community in Poland', *Journal of Further and Higher Education* 47(9): 1221–1227. DOI: 10.1080/0309877X.2023.2241386
33. Skultans, V. 1998. *The Testimony of Lives: Narrative and Memory in Post-Soviet Latvia*. London and New York: Routledge.
34. Tkachuk, A.; Kostrykina, S.; Janeliūnas, T. 2023. *Migrantų iš Ukrainos adaptacija ir integracija Lietuvoje*. Rytų Europos studijų centras. Prieiga per internetą: <https://www.eesc.lt/publikacija/migrantu-is-ukrainos-adaptacija-ir-integracija-lietuvoje/>
35. Tofan, C. M.; Hrituleac, A.; Măgurianu, L.-A. 2024. 'Creating a Welcoming Ethos: Reception of Ukrainian Refugee Children and Families in Romania', *Journal of Immigrant & Refugee Studies*. DOI: 10.1080/15562948.2024.2382464
36. Vertovec, S. 2009. *Transnationalism*. London and New York: Routledge.

KRISTINA ŠLIAVAITĖ

'I Thought I Left for Two Weeks': War Related Crises and Coping Strategies in the Narratives of Female Forced Migrants from Ukraine in Lithuania

Summary

The paper examines the data of qualitative interviews with female forced migrants from Ukraine, who came to Lithuania after the full-scale Russia's invasion of Ukraine in February 2022. The paper analyses the narratives of war and migration to identify the main crises encountered by research participants, the ways in which the research participants construct themselves and coping strategies in the face of war-related crises. The crises that emerged during the interviews could be grouped into those experienced at the individual (emotional, psychological), family (separated families) and community (fragmented communities in the occupied territories, the longing for Ukraine while being in displacement) levels. The research participants constructed themselves as active agents capable of making decisions and taking actions necessary to minimise or control those crises.

Keywords: forced migration, forced female migrants from Ukraine, agency, national identity, crises, Russia's invasion to Ukraine